

# MÁ KRAJINA BABYLONSKÝ SYNDROM?

Vladimír Mackovič

*Polyfunkční charakter krajiny vyžaduje víceoborový přístup k řešení koncepcí s průměty do krajiny. Ve vazbě na proces plánování se často mluví o absenci prostorového plánování, které by se mělo zadaným prostorem zabývat komplexně a v souvislostech. Jednou z významných podmínek racionálních krajinářských výstupů je pojmové sjednocení všech zainteresovaných. V opačném případě bude docházet ke zbytečným nesrovnalostem a nedorozuměním. Pokud necháme pojmu krajina jen význam kulturního obrazu či mentálního abstraktu, chybí nám výraz, který by souhrnně vyjadřoval jak prostředí, tak jeho kulturní abstrakt. V odpovědi na otázku v nadpisu lze konstatovat, že krajina bohužel směřuje k pojmovému zmatení.*

## Úvod

Koncem září 2015 se konala v Lednici konference Asociace pro urbanismus a územní plánování ČR zaměřená na vybrané aspekty plánování a projektování krajiny. Chápání obsahu pojmu krajina, a tím i obsahu plánování či projektování krajiny však není obecně sjednoceno. Individuální pojetí či jeho různorodé interpretace samy o sobě nevadí. Ale pokud začne všeobecná diskuse o krajině, je potřeba vědět, co kdo pojmem krajina míní.

Na tuto skutečnost upozornil ve svém příspěvku Radim Perlín. Uvedl, že je nutné výrazně odlišit pojem **krajina** (landscape) a pojem **prostředí** (environment). Prostředí chápe jako soubor přírodních a dalších fyzických prvků, které se nacházejí na stejném místě. Na rozdíl od prostředí chápe krajinu jako mentální, kulturní abstrakt. Krajina je podle tohoto výkladu chápána jako kulturní obraz, výraz vnímání prostředí člověkem. Nejen laická, ale i odborná veřejnost zabývající se různými složkami území, toto členění však běžně nerozlišuje. Proč je potřeba mít „jasno“, lze názorně objasnit s využitím příspěvku Petra Kučery.

Petr Kučera prezentoval teorii tří krajinových vrstev. **Primární** struktura krajiny popisuje přirozené vlastnosti prostoru (prostředí). **Sekundární** struktura krajiny vyjadřuje schopnost obyvatel využívat dostupné přírodní zdroje (primární strukturu krajiny) k získávání definovatelných užitků. Toto využívání může být harmonické a kulturní, ale

může být i diskrepanční, devastační. **Terciární** struktura krajiny představuje soubor hmotných statků nebo nehmotných zásad založených na percepci (vjem, proces vnímání), recepci (*přijímání, přijetí, přebírání, převzetí*) a preferenci kulturních hodnot.

Hrozbu babylonského syndromu krajiny lze spatřovat v tom, že při diskusích o krajině není důsledně rozlišováno, kdy se pojmem krajina myslí mentální a kulturní abstrakt prostředí, a kdy prostředí. Soustava či systém tří krajinových vrstev se všemi jejich vzájemnými vazbami a vztahy umožňuje lépe pochopit příčiny a jejich projevy v krajině. Je potřebné vědět, které struktury krajiny se diskutovaná záležitost týká. Teprve potom lze hledat způsoby, jak problém řešit.

## Neurčitost pojmů územního plánování vztahených ke krajině

Nový stavební zákon a jeho novely nabízejí větší možnosti zabývat se krajinou. Ale bohužel u řady ustanovení není dosud všeobecná shoda na obsahu a účelu použitého pojmu. Jako příklady lze citovat pojmy z vyhlášky č. 500/2006 Sb. Jejich interpretace není dostatečně sjednocena. Jedná se například o následující záležitosti.

*Příloha č. 1* zavádí mezi sledovanými jevy

- **oblast krajinového rázu** a její charakteristika\_jev č. 17
- **místo krajinového rázu** a jeho charakteristika\_jev č. 18

*Příloha č. 4* v obsahu zásad územního rozvoje požaduje na úrovni krajů

- stanovení **cílových charakteristik krajin<sup>1)</sup>**, včetně územních podmínek pro jejich zachování nebo dosažení,
- výkres **typů krajin<sup>2)</sup>** podle stanovených cílových charakteristik,

*Příloha č. 7* v obsahu územního plánu požaduje na úrovni správního území obcí

- navrhnout koncepci uspořádání krajiny
- vymezení systému sídelní zeleně.

Pro tučně zvýrazněné pojmy se v odborné veřejnosti více či méně úspěšně hledá shoda na obsahu a významu použitého pojmu v územně plánovacím procesu. Územně plánovací dokumentaci lze „napadnout“ u soudu, což jen zvyšuje nezbytnost nalezení obsahového konsenzu používaných pojmů.

## Nevyjasněný vztah pojmu krajina ke třem krajinovým strukturám území

Bez aktivit lidské společnosti by probíhal vývoj **primární** krajinové struktury území jen na základě přírodních procesů a činitelů. Jako jejich příklady lze uvést koloběh vody, fotosyntézu, klimatické faktory, ekologické vazby přírodních společenstev a jejich sukcese a přírodní disturbance (například přírodní pohromy a katastrofy apod.). Vývoj živé a neživé přírody, tedy primární krajinové struktury území, se řídí přírodními principy a zákonitostmi. Těmi se zabývají přírodní vědy, jako je například ekologie, hydrolo-

1) Evropská úmluva o krajině č. 13/2005 Sb. m. s.; „**cílová charakteristika krajiny**“ znamená přání a požadavky obyvatel týkající se charakteristických rysů krajiny, v níž žijí, formulované pro danou krajinu kompetentními veřejnými orgány.

2) Evropská úmluva o krajině č. 13/2005 Sb. m. s.; vymežit své vlastní **typy krajiny** na celém svém území; analyzovat jejich charakteristiky, síly a tlaky, které je mění; zaznamenávat jejich změny.

gie, klimatologie, geologie, pedologie apod. Záležitosti primární struktury je proto potřebné analyzovat a hodnotit ve spolupráci s relevantními odborníky na přírodní atributy území.

**Sekundární** krajinnou strukturu území determinují vlastníci pozemků, uživatelé zemědělské půdy a lesa, investoři záměrů, které vyvolají změny v území, jakými jsou výstavba, terénní úpravy, úpravy vodotečí apod., či využívání přírodních zdrojů jakými jsou těžba nerostných surovin, čerpání vodních zdrojů, lov zvěře apod. Způsoby provádění záměrů, používané hospodářské technologie, míra intenzity prováděných činností apod. utvářejí sekundární strukturu. Přitom se „propisují“ jak do primární, tak i do terciární krajinné struktury území. Sekundární krajinnou strukturu území mimo jiné determinují vlastnická práva majitelů pozemků, právní předpisy zabývající se územím, technický a technologický vývoj, ekonomické atributy hospodaření (zisk, náklady, ztráty, riziko podnikání apod.), pravidla, jimiž se řídí státní správa při ochraně složek území, dotační politika ovlivňující využívání území, rozhodování samosprávy při pořizování územně plánovací dokumentace. Nemalý vliv má i odborná zdatnost zpracovatelů různých oborových koncepcí (například ochrany přírody, plánování v oblasti vod, lesního plánování, těžařských koncepcí, pozemkových úprav apod.).

Principy výhledového využívání sekundární krajinné struktury území může nastavit územní plán prostřednictvím vymezení ploch s rozdílným způsobem využití a regulativů k nim vztaheným. Tím vytvoří základní obrysy potenciálního rozvoje krajiny ve správním území řešené obce.

**Terciární** krajinná struktura představuje prostorově funkční **zhmotnění lidských vizí** o ideálním minulém, aktuálním a budoucím stavu prostředí pro život lidské společnosti. Terciární krajinná struktura je **složená ze symbolů**, které byly a jsou základem kulturního dědictví v krajině, a je na ní založena část její krásy. Do základních prostorově funkčních terciárních subsystémů

patří kategorie jako estetické a kompoziční vztahy v krajině, kultovní systémy, obytnost prostředí, které cíleně nebo mimoděk vyvolávají **vazby obyvatel ke krajině**.

Názory a požadavky na terciární krajinnou strukturu území by měli formulovat především obyvatelé, kteří v území žijí. Participace obyvatel pro zjištění preferencí kulturních hodnot v jejich území však není v našich podmínkách dosud běžným a dostatečně rozpracovaným mechanismem.

### **Řešení problémů v krajině a participace obyvatel**

V posledním období se často prezentuje participace obyvatel jako „všelék“ na řešení problémů v krajině. Z výše uvedené charakteristiky tří krajinných struktur území však vyplývá, že participace obyvatel má mít těžiště činnosti při hodnocení terciární krajinné struktury. Přitom je potřebné si uvědomovat vazby a souvislosti mezi jednotlivými krajinnými strukturami území.

Kulturní obraz krajiny je například výrazně determinován aktivitami a činnostmi probíhající ve druhé krajinné struktuře (lokalizace záměrů na změny v území a jejich prostorové parametry, technologie hospodaření vyžadující určitou velikost zemědělských bloků, dotační politika ovlivňující charakter hospodářské činnosti v území – viz například dotace biopaliv a jejich vliv na rozsah žluté barvy v krajině, způsob těžby nerostných surovin a následně rekultivace území apod.).

Zapojení veřejnosti může mít různou formu a intenzitu. Velmi propracovaný systém mají ve Švýcarsku. Každý stavebník musí na ploše, kde má v úmyslu svůj záměr realizovat, naznačit v měřítku 1:1 prostorové parametry stavby. Obyvatelé tak mohou „na vlastní oči“ posoudit připravovaný záměr a vyjádřit svůj názor, jak oni hodnotí jeho vliv na obraz (městské) krajiny.

V ČR se dosud vyjasňují vztahy a vazby soukromých a veřejných zájmů v území. Z ústavy vyplývá, že vlastnická práva mohou být omezena ve ve-

řejném zájmu, ze zákona a za náhradu. S odůvodněním veřejných zájmů v krajině, které obstojí u soudu, není zatím dostatek zkušeností.

Mezi problémy související s využitím či uspořádáním krajiny jsou uváděny například záplavy, sucha, erozní ohroženost, nedostatečná biodiverzita, vysoká míra ekologické labilita krajiny apod. Jedná se o záležitosti zejména primární krajinné struktury území a způsobu využívání území (sekundární krajinná struktura). Obdobné problémy v území (krajině) nelze vyřešit jen participací obyvatel. Návrhy na jejich odstranění či kompenzaci musí prvotně analyzovat a formulovat příslušně zaměřeni odborníci (vodohospodáři, půdoznalci, krajinní ekologové apod.), kteří státní správě, samosprávě a veřejnosti předloží a odůvodní možné způsoby jejich řešení. Teprve následně lze relevantní varianty možného řešení posuzovat a hodnotit z hlediska jejich vlivu či dopadu na obraz krajiny, na terciární sféru.

Participace obyvatel při hodnocení kulturního obrazu krajiny by měla být v několika fázích. V první fázi je potřeba prostřednictvím participace obyvatel hledat jejich názory na hodnoty a vazby na krajinu, ve které žijí. V další fázi se vyjadřují k potenciálním průmětům připravovaných záměrů na hodnoty a vazby v krajině, které byly specifikovány v první fázi.

### **Nevyužitý krajinářský potenciál rozboru udržitelného rozvoje území v ÚAP**

Územní plánování má možnost v územně analytických podkladech (ÚAP) analyzovat významné složky primární a sekundární krajinné struktury území. Paragraf 4 vyhlášky č. 500/2006 Sb. mimo jiné ukládá zjištění a vyhodnocení udržitelného rozvoje území v tematickém členění zejména na horninové prostředí a geologii, vodní režim, hygienu životního prostředí, ochranu přírody a krajiny, zemědělský půdní fond a pozemky určené k plnění funkcí lesa, veřejnou dopravu a technickou infrastrukturu, sociodemografické podmínky, bydlení, rekreaci a hospodářské podmínky.

Jedním z cílů uvedené analýzy má být hledání podmínek udržitelného rozvoje území a určení problémů k řešení v územně plánovacích dokumentacích (zahrnující zejména požadavky na odstranění nebo omezení urbanistických, dopravních a hygienických závad, vzájemných střetů záměrů na provedení změn v území a střetů těchto záměrů s limity využití území). Bohužel řada

rozborů je jen formálním naplněním obsahu požadovaného příslušnou vyhláškou. Z výše uvedených rozborů by měl vycházet mimo jiné návrh koncepce uspořádání krajiny ve správním území řešené obce.

Je proto důležité sjednotit se na tom, čeho se má týkat koncepce uspořádání krajiny řešená v územním plánu.

Má souviset jen s krajinou ve smyslu kulturního obrazu prostředí (tak jak jej vnímají lidé)? Nebo má navržená koncepce uspořádání krajiny zohlednit problémy všech tří krajinných struktur? A pokud se dohodne, že se jedná o druhou možnost, pak vzniká další otázka. Kdo se má zabývat obdobnými problémy v regionálním či celostátním měřítku?

*Ing. arch. Vladimír Mackovič  
krajinařský architekt*

#### ENGLISH ABSTRACT

#### **Does landscape suffer from the Babylon syndrome?** by Vladimír Mackovič

The polyfunctional character of the landscape requires a multi-disciplinary approach to solutions of concepts projected in the landscape. In connection with the process of planning, criticism is often heard to the effect that spatial planning does not deal with space comprehensively and contextually. An important condition for a rational landscape outcome is common understanding of concepts by all stakeholders. If the term landscape is only associated with its meaning as cultural image or mental abstract, there is no suitable aggregate expression for landscape as both environs and a cultural abstract. To answer the question in the title, landscape is, unfortunately, heading for a confusion of terms.